

viro dimissa est, adulter est qui eam acceperit». Licet de muliere potissimum loquatur s. Pater, quia talis erat quaestio ei proposita, tamen et ad virum spectare quod de muliere affirmat, satis ostendit cum provocat ad verba Christi, quae de viro loquuntur, et cum exinde arguendo concludit, tum etiam cum epist. LXXVII ad Oceanum n. 3 ait. «Aliae sunt leges caesarum, aliae Christi, aliud Papinianus, aliud Paulus docuit. Apud illos viris impudicitiae frena laxantur.... apud nos quod non licet feminis, aequè non licet viris, et eadem servitus pari conditione censetur». Atque ibid. Fabiolam excusat, quae repudiando maritum adulterum alteri nupserat, eo quod «Evangelii vigorem non noverat, in quo nubendi universa causatio, viventibus viris, feminis amputatur». Et in Matth. XIX. 9. «Ubi cumque est fornicatio et fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur.... sic priorem dimittere iubetur uxorem, ut secundam, prima vivente, non habeat». Augustinus L. II ad Pollentium c. 4°. Haec verba Apostoli (*Mulier alligata est legi etc.*) toties repetita, toties inculcata, vera sunt, viva sunt, sana sunt, plena sunt, nullius viri posterioris mulier uxor esse incipit, nisi prioris esse desiverit. Esse autem desinet uxor prioris, si moriatur vir eius, non si fornicetur: licite itaque dimittitur coniux ob causam fornicationis, sed manet vinculum prioris, propter quod fit reus adulterii, qui dimissam duxerit etiam ob causam fornicationis». Lege utrumque librum, et De Bono coniugali. Difficultas autem, quam se in hac re Augustinus fatetur experiri ad Pollentium L. I. c. 25; non versatur circa quaestionem an ita res sit, in qua dissertissime affirmantem partem semper tuetur, sed est tum in quaestione exegetica quoad ea verba Christi *nisi ob fornicationem*, quae difficultas nulla esset nisi certa esset affirmatio prior; tum in quaestione cur ita sit sive in reddenda intrinseca ratione rei, quam ipse a ratione sacramenti petit. «Usque adeo foedus illud initum nuptiale *cuiusdam sacramenti res est*, ut nec ipsa separatione irritum fiat.... siquidem interveniente divortio non aboletur illa confoederatio nuptiarum, ita ut sibi coniuges sint, etiam separati: cum illis autem adulterium committant, quibus fuerint etiam post suum repudium copulati vel illa viro, vel ille mulieri. *Nec tamen nisi in civitate Dei nostri, in monte sancto eius talis est causa cum uxore*. Ceterum aliter se habere iura gentium quis ignorat?» Beda in 1. Cor. VII. 10. «Fieri potest ut vir dimittat uxorem causa fornicationis, quam Dominus exceptam esse voluit. Iam vero si nec illi nubere conceditur vivo a quo recessit, neque huic alteram ducere viva uxore quam dimisit; multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere». In Capitularibus Caroli M. Ludovici et Lotarii ab Ansegiso collectis hic est canon 42.

Lib. I. «Item in eodem (h. e. concilio Africano) ut nec uxor a viro dimissa alium accipiat virum, vivente viro suo, nec vir aliam accipiat, vivente uxore priore».

Eadem doctrina elucet ex ritibus nuptiarum. Ita in rituali Gelasiano exoratur Deus «qui foedera nuptiarum blando concordiae iugo, et insolubili pacis vinculo nexuisti». Et in ordine graecorum pro Sponsalibus, Deus dicitur *σύνδεσμον διαθήσεως τειλεῖς ἄρρηκτον*. Cf. ceteros libros rituales penes Marthene.

Ex his omnibus monumentis liquet doctrinam hanc de indissolubilitate intrinseca coniugii etiam in causa adulterii semper exstitisse in Ecclesia tum latina atque olim certe in graeca habitamque fuisse ut doctrinam revelatam, ex Christi verbis et Apostoli promanantem, remque esse divina immutabili lege sancitam, contra quam nihil valeant oppositae caesarum leges.

THESIS XVIII.

Vim demonstratae catholicae Traditionis non imminuunt quae magno apparatu ab adversariis proferuntur.

I. Occurrunt nihilominus non pauca, quae rem facere videntur impeditam et quibus adversarii abutuntur (Launoius De regia in Matrim. potest. Tom. 1. p. 2. Adamus Braun Dissert. utrum matrimonii vinculum et in casu adulterii alterius coniugum iure divino, an solo iure ecclesiastico sit insolubile). Ut ea expediamus, iuverit primum haec advertere. 1) Nullius Patris aut Scriptoris aut Synodi, cuius aliqua sit in Ecclesia auctoritas afferri testimonium, de quo certo liceat affirmare quod doceat posse virum, dimissa ob adulterium uxore, eaque vivente, aliam ducere uxorem. 2) Rem primis Ecclesiae seculis non fuisse authentico magisterio definitam; unde nil mirum si quidam erraverint et errantes non habiti fuerint haeretici. 3) Certum fuisse in hac materia Patribus principium: par esse ius utriusque coniugis in alterum quoad hanc rem; quod ex allatis testimoniis satis constat, quibus et hoc Basili (ep. canonica cn. 9) addi potest: «Aequè viris et mulieribus convenit secundum sententiae consecutionem quod a Domino pronuntiatum est (Matth. XIX)». Quare quod de uxoribus ab iis dicitur, ad viros quoque transferendum erit. 4) Cum leges poenales feruntur, non semper quidquid in aliquo genere malum est, punitur, sed pro conditione hominum, id quod gravius videtur vel facilius emendabile, plectitur poena: hinc non licet inferre quod censeantur honesta et permessa ea quae a poena immunita relinquuntur. Si id advertens legas Illi-

beritanos canones 8° 9° 10° (hunc quidem secundum emendationem Mendoza, cuius lectionem probabiliorem saltem arbitramur) et canones aliquos Basillii, quos postea expendemus, intelliges non ideo probari aut permitti quasdam separationes coniugum, quia nulla poena plectuntur a Patribus circa principaliora sollicitis.

II. His praemissis ex Patribus aut scriptoribus, qui nobis obiiciuntur, a) quidam facta legis Christi mentione, quae solum ob fornicationem permittit dimittere uxorem, non subdunt explicite, haud licere viris aliam ducere uxorem; quod tamen ipsos censuisse arbitrari licet. Ita Nazianzenus Orat. XXXVII. n. 6, qui ait: « Circa hanc quaestionem plerosque male affectos cerno, ac legem eorum iniquam nec sibi constantem. Quid enim causae fuit cur mulierem coerceret (lex nempe eorum h. e. Caesarum), marito contra indulgeret eumque liberum relinqueret? Et mulier quidem, quae improbum consilium adversus viri sui cubile susceperit, adulterii piaculo constringatur; vir autem qui fidem uxori datam per adulterium violaverit, nulli supplicio obnoxius sit? (cf. legem Constantini M. in Cod. Theod. Lib. III. Tit. 16. n. 1). Hanc legem haudquaquam probo, hanc consuetudinem minime laudo. Viri erant, qui hanc legem sanxerunt.... At Deus non sic. Enim vero lex omnes ob causas libellum dat repudii. At Christus non ob omnes, sed ab impudica tantum et adultera uxore viro separari permittit.... Ergo impudicam quidem, quia genus corrumpit et adulterat, expellamus; cetera omnia patienter, moderate et sapienter feramus ». Ubi nota non dici quod Christus det libellum repudii, sed quod permittat separari in causa fornicationis; quod per se minus est. Censuisse vero Nazianzenum vinculum hoc quoque in casu non solvi, quamvis heic non dicat, liquet 1) ex eius carmine de virginibus, ubi incommoda matrimonii enarrans, vocat malam uxorem odiosam *τυκτὸν κακὸν οὐδ' ἀπόπεμπτον*, malum scilicet adscitum nec reparabile, quatenus nunquam possit vinculum solvi. Liquet 2) ex eius sententia circa divortia, quae lex romana permittebat, in epist. 144 superius citata.

b) Aliquorum afferuntur testimonia quaedam, quorum tamen exstant alia clarissima vel satis clara testimonia pro catholica doctrina, cuiusmodi sunt Tertullianus et Origenes: quae autem obiiciuntur testimonia, si accurate perpendantur, non adversariis, sed nobis favent. Tertulliani locus est in IV. contra Marcionem c. 34. Marcion ut probaret auctorem legis Evangelicae alium esse a Creatore auctore veteris Testamenti, proferebat permissionem repudii factam a Moyse et abolitionem eius a Christo. Tertulliani responsio huc redit: 1) Christus non opponitur Creatori, quia abolens divortium quod Moyses tantum permiserat, restituit primitivam legem Creatoris, ut

liquet ex Matthaeo, cuius tamen Evangelium perperam, ut iam probaverat Tertullianus, reiiciebat Marcion solo Luca contentus. Sic enim « et Moysi constitutionem protexit, ut sui, et Creatoris institutionem direxit, ut Christus ipsius ». 2) In ipsa abolitione repudii Christus non contrariatur Moysi, nam et ipse Christus divortium permisit, nec prohibuit ipsum simpliciter, sed tantum prohibuit conditionaliter, h. e. si ita divortium fiat, ut alia ducatur. En verba, quae adversarii obiiciunt: « Dico enim illum *conditionaliter* nunc fecisse divortii prohibitionem si ideo (en conditio sub qua prohibitum est divortium) quis dimittat uxorem ut aliam ducat: qui dimiserit, inquit, uxorem et aliam duxerit, adulterium committit, et qui a marito dimissam duxerit, aequè adulter est: ex eadem utique causa, quia non licet dimitti ut alia ducatur, illicite enim dimissam pro indimissa ducens, adulter est ». Manifestum est, quod Tertullianus, ut ostendat auctorem Evangelii non adversari auctori legis, inde secundo argumentum colligit quod et ipse Christus aliquo modo divortium permittat, nempe tori et victus, dummodo alia non ducatur, « si conditionaliter prohibuit dimittere uxores, non in totum prohibuit; et quod non prohibuit in totum, permisit. Aliud est ubi causa cesset, ob quam prohibuit ». Porro Marcion, qui solum Lucam citabat, supponebat *absolute in totum* prohiberi a Christo repudium seu divortium. Poterit quibusdam argumentum hoc non sufficiens videri, sed primo hoc est per se falsum: deinde non erat opus argumento demonstrativo, cum iam priore argumento res esset effecta; neque rara sunt in Tertulliano huiusmodi argumenta; et tandem nobis non licet mutare sententias claras auctorum, quia nobis non satis probantur. Porro si quid est clarum in hac disputatione, hoc est prohibitionem divortii factam esse non absolute, sed sub conditione, nempe *si dimittatur uxor ut alia ducatur*; sive, quod idem est, *permissum esse dummodo alia non ducatur*. Quaeri potest quid significant ea verba: *illicite enim dimissam pro indimissa ducens, adulter est*. Dixerat nempe adulterum esse qui dimissam ducit, idque propter eandem causam propter quam non licet dimittere, scilicet ut *alia ducatur*; sicut ergo non licet dimittenti aliam ducere, et si ducit, adulter est, ita adulterat qui dimissam ducit, quia illicite ducit dimissam. Sed quid est illud *pro indimissa*? Forma haec loquendi *ducere dimissam pro indimissa* huic videtur aequivalere *ducere dimissam ac si esset indimissa*, vel *quatenus est indimissa*. Porro hic mulier indimissa non est uxor non dimissa: quis enim in uxorem sibi accipiat uxorem alterius quatenus est alterius? sed ea est, quae nunquam dimissa fuit, quia nunquam fuit uxor. Sensusque est: illicite ducens dimissam ac si esset soluta, adulter

est. Idque probat sequentibus. « Manet enim matrimonium quod non rite diremptum est: manente matrimonio nubere, adulterium est »: quae verba non hunc sensum fundunt: non manere matrimonium si rite dirimatur, ac si dirimi a coniuge possit, ut non sit adulter aliam ducens; hoc enim cum antecedentibus non cohaeret; *non enim licet dimittere ut alia ducatur*: sed sensus legitimus est manere matrimonium quia nunquam rite dirimi potest. Itaque habemus non negare Tertullianum quod Christus prohibuerit divortium, sed negare quod prohibuerit in totum; ideoque illud ex parte concessisse, nempe conditionaliter, h. e. si alia non ducatur. Haec autem est doctrina catholica. Iam vero secundum praecedentia sunt intelligenda quae sequuntur, ubi Tertullianus ad hominem arguit contra Marcionem. « Aut si omnino negas permitti divortium a Christo, quomodo tu nuptias dirimis? » Et rursus « certe quid facit apud te maritus, si uxor eius commiserit adulterium. Habebit ne illam? sed nec Apostolum tuum sinere scis coniungi prostitutae membra Christi ». Quibus verbis docemur posse maritum, imo aliquando debere se separare ab adultera, separatione tamen quoad torum vel etiam habitationem. 3) Docet legem Moysi a Christo confirmari. « Iam hinc confirmatur ab illo (Christo) Moyses eodem titulo *prohibens* (?) repudium, quo et Christus: si inventum fuerit in muliere negotium impudicum. (Etsi omnes ita legant, non intelligimus quomodo dixerit Moysen prohibuisse repudium, permisit enim illud Moyses viro, si invenerit in muliere negotium impudicum Deut. XXIV. 1; quamvis non permisit proprie propter adulterium; nam adulteram praeceperat lapidari: et praeterea si Moyses dicatur repudium prohibuisse, sententiae Tertulliani non cohaerent, qui probat Christum confirmasse Moysen, eo quod permisit quoddam divortium in causa adulterii: an legendum est *permittens*?) Nam et in Evangelio Matthaei, qui dimiserit, inquit, uxorem suam praeter causam adulterii, facit eam adulterari etc. Ceterum praeter ex causa adulterii nec Creator (h. e. Deus quidem, sed prout auctor veteris foederis) disiungit quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi (Deuter. XXII. 29) Moysen constituyente eum, qui ex compressione matrimonium fecerat, non posse dimittere uxorem in omne tempus; quod si ex violentia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex convenientia voluntarium? » Locus est paululum obscurus. Si singulae partes seorsim sumantur, habes recitari a Tertulliano verba Christi, eoque sensu proinde ab eo accipi, quo iam superius est interpretatus: cum matrimonium initum propter violentiam illatam indissolubile esset ex lege Moysis, multo magis aequum esse ut matrimonium ex conventionem voluntaria contractum non dissolvatur. Adverte opus contra Marcionem

scriptum à Tertulliano esse iam Montanista, sicut et librum De Monogamia. Liqueat ex L. I. c. 29.

Ad Origenem quod spectat, ipse in eodem loco superius citato in Matth. scilicet Tom. XIV proponit sibi difficultatem ex verbis Domini: « Dicit fortasse iudaicus quispiam vir, Iesum ipsum cum dixit: omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa; facit eam moechari, repudiandae uxoris potestatem fecisse haud secus ac Moyses: respondet autem 1) advertendo quod *foeditas* (Deuter. XXIV. 1) inventa in muliere, propter quam repudiari poterat ex lege Moysis, nequibat esse adulterium, quia propter hoc lapidabatur mulier. 2) Profert sententiam Christi, quod nempe *ab initio non fuit sic*. 3) Monet Christum non propter aliud flagitium quam fornicationem concessisse facultatem connubii solvendi. Porro cuiusmodi est haec solutio connubii? si est etiam vinculi dissolutio, cur prius reprehendit illos Episcopos, qui eam mittebant? Cur *iudaicus* dicitur qui eam ex Christi verbis adstruebat? Sed et sequentia consideranda sunt. Sequitur porro 4) interiecta disputatio, utrum propter alias causas, e. g. propter veneficium, vel infantis interfectionem, expilationem domus, vel aliam quamlibet caedem, dimitti possit uxor an non: et utrumque absurdum videri dicit, absurdum affirmare, eo quod Christus solam exceptit fornicationem, absurdum negare, quia ea crimina peiora censi possunt adulterio. Nihil tamen ipse definit. Quaerit deinde cur Christus non sit usus hac forma: *Nemo uxorem, excepta fornicationis causa, repudiet*, sed illa: *qui dimiserit uxorem, excepta fornicationis causa, facit eam moechari*, advertens quod certe facit moechari uxorem, h. e. periculo moechiae exponit, qui uxorem dimittit adulterii minime ream, nam vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro: repudiatae autem datur occasio iterum nubendi; dubitat vero an excusari ab hac culpa possit qui propter veneficium dimitteret uxorem. Tum occasione huius quaestionis incidentis monet viros etiam non dimittentes uxores, eis multas causas praebere adulterii, cum eas non custodiunt ut oportet vel cum nolunt reddere debitum. His absolutis redit 5) ad priorem quaestionem eamque peremptorie resolvit his verbis: « Quemadmodum autem adultera est uxor, etiamsi viro alteri nupta videatur, priore etiamnum vivo; ita et virum repudiatam duxisse visum (apparens enim, non verum est matrimonium) non tam ipsius maritum, quam adulterum esse a Salvatore nostro demonstratum est ». Loquitur universim *de repudiata et de eo*, qui ducit vel potius *putat se ducere* repudiatam mulierem, quam Christus quidem ob fornicationem repudiari permisit; quam tamen repudiare utrum ex aliis causis liceat, Origenes fatetur se nescire. Quare certe cum repudia-

tam simpliciter nominat, eam intelligit quam Christus ob adulterium dimitti permisit. Quocirca doctrina Origenis est prorsus catholica.

c) Afferuntur quoque testimonia quorundam, qui clare non sunt locuti; ut Theodoretus, qui (De Graec. Affect. Curat. Serm. IX De Legibus) allatis verbis Christi penes Matthaum, ait: « quibus verbis cetera uxoris vitia ferri iubet, seu loquax sit illa, seu temulenta, seu convitiosa, sin vero nuptiarum leges transiliat in aliumque procax intendat, *tum denique copulam τὴν ζευγλῆν solvi iubet* ». Idem praeterea in Lib. V. Haeret. fab. c. 16 novam legem veteri opponens in hac re ait: nova adulterium appellat *repudium citra fornicationem*: qui enim, inquit, uxorem suam dimittit, excepta fornicationis causa, moechari eam facit, et qui dimissam duxerit moechatur. Et ibid. c. 25 ait « Christum legem matrimonii confirmasse, ut eum, qui excepta fornicationis causa matrimonium solvere velit, alia lege inhibeat: quicumque, inquit, uxorem suam dimittit, nisi ob fornicationem, facit eam moechari ». Quibus videtur Theodoretus censere posse ob fornicationem solvi coniugium. Verum quoad primum testimonium dubitari merito potest qualis sit haec dissolutio copulae: potest enim accipi pro separatione societatis seu tori et habitationis sive usus coniugii; hic est enim proprie copula, idque etiam proprie significare potest ζευγλή quae est *iugum*; cum enim coniux innocens liber est ab obligatione reddendi debitum, solutus a iugo quodam h. e. onerosa societate merito dicitur. Praeterea id suadet quoque antithesis; nam ferre uxorem loquacem, temulentam, vitiosam est eius conversatione et contubernio uti, solvere ergo copulam est separari quoad torum et victum. Sane hanc separationem Deus certis in casibus iubet, at divortium proprie dictum posset dici Deum ad summum permittere, non vero *iubere*. In aliis autem testimoniis non affirmat quidem Theodoretus disserte verbis suis vinculum haud solvi posse causa fornicationis; at affirmat allatis verbis Christi: *qui dimissam duxerit, moechatur*, quae certe intellexit et probavit. Idque clare docet in com. 1. Cor. VII. 40. 41 quod citavimus.

Item Asterius Amasenus Episcopus in hom. in ea verba: *An liceat homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa*, illos vehementer reprehendens, qui, ut ipse ait, « ceu vestes, uxores mutabant, levique statim offensione repudii libellum conscribebant », haec habet: « Hoc ratum ac omnino persuasum habete, exceptis morte et adulterio, nulla ex causa matrimonium dirimi »: ubi adulterium comparatur morti, quae certe vinculum solvit. Verum novum non est idem de pluribus praedicari, sed non eodem modo at cum quadam accommoda subiecto significatione. Etsi ergo dicatur adulterium et mors dirimere matrimonium, non est consequens quod eadem sit

direptio; est enim quaedam propria utriusque. Ita autem accipienda esse verba Asterii, suadetur 1° ex eo quod nusquam in eo sermone affirmet licere coniugi dimittenti aliam ducere uxorem: quod 2° leges romanas ea aetate vigentes reprobet aliter pro feminis adulteris ac pro viris adulteris sancientes, quae de adulterio viri sollicitae haud erant et potestatem faciebant viris dimittendi uxores adulteras, non autem uxoribus adulteros viros. Cf. quae monuimus ab initio Thesis.

His addi potest Hilarius Pictaviensis, qui in c. V Matth. ad ea verba: quicumque dimiserit etc. ait: « aequitatem in omnes concilians, manere eam maxime in coniugiorum pace praecipit, legi addens plura, nihil demens. Nec sane profectus argui potest. Nam cum lex libertatem dandi repudii ex libelli auctoritate tribuisset, nunc marito fides evangelica non solum voluntatem pacis indixit, verum etiam reatum coactae in adulterium uxoris imposuit, si alii ex discessionis necessitate nubenda est: *nullam aliam causam desinendi a coniugio praescribens, quam quae virum prostitutae uxoris societate pollueret* ». Quibus ultimis verbis videtur asserere licere divortium in causa fornicationis. At reapse id non dicit; sed affirmat in causa fornicationis licere dimittere uxorem fornicariam ita ut reatus, quem postea ipsa contrahat si alteri nubat, non imputetur marito: dimissa vero ob alias causas, reatum illum marito imputari.

Huc forte spectat s. Epiphanius, qui haer. LIX de secundis nuptiis disserens, dicitur in re nostra obscure loqui: indicat tamen satis clare, si bene consideretur, doctrinam catholicam. Ait enim « ita profecto se res habet, ut post Christi adventum eos omnes, qui post priores nuptias, mortua uxore, alterius se nuptiis alligarint, sanctissima Dei disciplina reiiciat (scilicet a clero). In populo, propter eius imbecillitatem, tollerari istud potest, ut qui uxore prima contenti esse non possunt, ea mortua, secundam sibi copulent. Quamquam qui unam dumtaxat habuit, maiori, Ecclesiae iudicio, honore dignus sit. Sed cui mortua una non sufficit, cum occasione aliqua stupri adulteriique aut alterius flagitii cum ea divortium fecerit, is si alteram duxerit, aut alteri viro mulier nupserit, sacrarum literarum auctoritas ab omni culpa illos absolvit.... Non ita tamen ut duas, altera superstite, uxores simul habeat, sed ut ab una separatus, alteram sibi legitime, si lubet, adiungat ». Obscura videtur Petavio in notis ad h. l. haec postrema sententia Epiphani. Verum haud aegre explicari posse videtur. Verba ea *ab una separatus* non significant separationem per solum divortium, ut ita scilicet desinat eius uxor esse, sed per mortem. Nam a) sententiam exorditur di-

cens, cui mortua una non sufficit; in hac ergo hypothese loquitur; b) provocat ad sacras literas; testimonium vero quod paulo post idem confirmans profert, est Pauli: *Mulier ligata est legi quanto tempore vir eius vivit, si autem mortuus fuerit vir eius, libera est, cui vult nubat.* c) Absolute praescribit ut, priore vivente, altera non accipiatur, *non ita tamen ut duas, altera (nempe) superstite, uxores simul habeat, sed separatus ab una;* separatus vero a priore ita ut secundam non accipiat priore superstite, est separatus per mortem. Quare occasio stupri, adulterii, cuius mentionem facit, eum in finem ab eo proponitur, ut significet aequum esse magis ut ineat secundas nuptias, qui propter quaedam crimina uxoris debuit ab ea separari et ita abstinere ab usu coniugii. Testis est ergo et Epiphanius doctrinae catholicae.

Pariter si quae superius ex Chrysostomo attulimus, expendantur, satis liquebit quinam sit sensus eorum quae habet in hom. XIX in 1. Cor. c. 7 propter scilicet adulterium uxoris «matrimonium iam solutum esse» atque «maritum non esse amplius maritum». Absurdum est enim ipso adulterio, quin opus sit libero repudio offensi coniugis, solvi vinculum. Sensus ergo est: propter adulterium uxoris ius petendi ab ea amitti, et cum praeterea virum non deceat ei commisceri, desinit hic quoad usum esse maritus, ususque matrimonii dissolvitur.

Quid viro censendum de Canone 10 Illiberitano: «si ea, quam catechumenus relinquit, duxerit maritum, potest ad fontem lavacri admitti: hoc et circa feminas catechumenas erit observandum. Quod si fuerit fidelis, quae ducitur ab eo, qui uxorem inculpata relinquit et quum (ea mulier fidelis) scierit illum habere uxorem, quam sine causa relinquit, placuit in finem (al. nec in finem) huiusmodi dari communionem. «Obscurus est canon. Additio particulae negantis *nec* probatur nobis tum auctoritate antiqui codicis relati a Mendoza, tum ipsa oeconomia canonis, quae exigit heic aliquam poenam directe indicari. Hac vero lectione posita, nulla superest ex hac parte canonis difficultas. At quaenam est sententia prioris partis? Cum non una ab interpretibus adhibeatur explicatio (cf. Hefele Historia Concilior. in hunc can.), censemus eam partem canonis accipi posse hoc pacto. Ea, quam catechumenus relinquere dicitur, infidelis erat cum relicta fuit ac maritum in infidelitate duxit, postea vero baptismum petit. De huiusmodi coniugio ante baptismum soluto nolunt iudicium ferre Patres, permittuntque baptizari secundo nuptam. Forte ratio aliqua erat cur crederetur licere catechumeno relinquere uxorem suam, puta quia nollet tunc uxor infidelis cum eo cohabitare, et privilegium baptizatorum illi quoque sibi vindicarent, qui proximi erant baptismo:

qua de re Patres ii aliquid decernere noluerunt, vel non habuerunt. Subdunt iidem: *hoc et circa feminas catechumenas esse observandum*: quorum verborum sensus hic certe esse potest, ut quemadmodum ad baptismi lavacrum admittenda est ea mulier, quam catechumenus relinquit et quae alteri nupsit, ita admittendus vir quam catechumena reliquerit, quique alteram duxit. Res ergo eo redit ut Patres hi noluerint ferre iudicium de matrimonio soluto in infidelitate.

d) Afferuntur et testimonia eorum, qui de alia re prorsus loquuntur. Ita apud Gratianum c. 32. q. VII. cp. 19. «Quaedam cum fratre viri sui dormivit: decretum est ut adulteri nunquam coniugio copulentur; illi vero, cuius uxor stuprata est, licita coniugia non negentur». Verum hic canon loquitur de matrimonio ineundo post mortem alterius coniugis, quod parti reae in poenam criminis negabatur; ut constat ex cap. 22 in eadem quaestione. «Hi vero qui uxores suas in adulterio deprehendunt, non licebit nec eum, nec eam, aliam uxorem accipere vel alium virum quando ambo vivunt. Si autem adultera mortua fuerit, vir eius, si vult, nubat tantum in Domino: adultera vero nunquam, etiamsi mortuus fuerit vir eius; omnibus tamen diebus vitae suae poenitentiae lamenta persolvat». Atque ita accipiendus est canon, qui in loco citato Gratiani immediate subsequitur, nempe: «Concubisti cum sorore uxoris tuae? si fecisti, neutram habeas. Et si illa, quae uxor tua fuerit, conscia sceleris non fuit, si se continere non vult, nubat in Domino cui velit. Tu autem et adultera sine spe coniugii permaneatis, et quamdiu vixeritis iuxta praeceptum Sacerdotis poenitentiam agite. Qui canon desumptus est ex Burchardo L. XIX. c. 5 *De adulterio*, qui illum citat ex poenitentiali romano: cui canonis similis est canon. 21. lib. I. Collectionis Capitularium Benedicti Levitae, qui quidem non est nisi canon 8us mox citandus ex Conventu Compendiensi. Patet vero quod falso hic canon tribuitur a Gratiano Zachariae R. P. si in sensu alieno a communi doctrina accipitur: nam is Pontifex in epistola ad Pipinum et Episcopos Francorum doctrinam communem hac in re asserit tum cap. 7 tum cap. 12, ubi provocat ad Canonem milevitatum, quem totidem verbis citat ex Concilio Africano. Ita autem se habet canon 8us conventus Compendiensi (an. 756): «Si quis homo habet mulierem legitimam et frater eius adulteravit cum ea, ille frater, vel illa femina, qui adulterium perpetraverunt, *interim quo vivunt*, nunquam habeant coniugium. Ille, cuius uxor fuit, si vult, potestatem habet accipere aliam». Nempe defuncta uxore accipiat aliam, quod negatur adulteris, qui dum vivunt, manere debent sine coniugio. His certe lucem affundit canon 381 ex lib. III eiusdem